

Inhoud

Dover Beach	7
EEN VAGE BUITENLANDER	13
De theemuts van de negentiende eeuw	37
EEN VAGE BUITENLANDER	47
Een dictionarie myn te helpen	65
EEN VAGE BUITENLANDER	75
Heer der hooligans	121
EEN VAGE BUITENLANDER	131
Het boek van mijn vader	159
EEN VAGE BUITENLANDER	165
Wandelen naar Barnardshire	175
EEN VAGE BUITENLANDER	209
De tweede pastorie	231

Dover Beach

Het moment waarop de ferry zich losmaakt van het vasteland om de eenentwintig mijl naar Engeland af te leggen, is een magisch tijdstip, een klok die slaat in mijn vroegste herinneringen, een siddering die door een kolossale hoeveelheid ijzer gaat, talloze malen herhaald, altijd identiek gebleven: een ritueel uit mijn persoonlijke bijgeloof, waarvan de belangrijkste leerstelling luidt dat Engeland een geweldig land is.

Bij de afvaart hoort aan dek staan, het beetje dek dat de rederij heeft opengelaten op dit drijvende stuk overconsumptie, dat een aanfluiting van de Herinnerde Boot is – en nu kun je het cartesiaanse, heldere, nabije Frankrijk en zijn witte overkant tegelijkertijd zien. Intussen dalen je gedachten de trap af naar *Car Deck 5, Red Stairs*, waar je auto meereist, door Joy en jou volgepropt met kleren, boeken, kinderspeelgoed en dozen vol troep, en je weet dat je behoorlijk wat kunt vergeten als je voor een jaar afreist. Maar je hoeft je geen zorgen te maken, het blijft een zomer in de jaren zestig, het pond is zijn onbegrijpelijke twaalfdelige zelf, en de treinconducteur spreekt je moeder straks met ‘mum’ aan. Zij heeft je spullen gepakt. Je vader geeft je een shilling voor thee met melk in een kopje.

De afluisterende wind is te zwak om schuim in mijn gezicht te blazen, wat een bonus is van dramatischer weersomstandigheden. Voltaire beweert ergens dat de Engelsen van de oostenwind melancholiek worden en zich in november en maart met dozijnen tegelijk

ophangen. Daar heb ik nooit iets van gemerkt. Weliswaar werd Karel I bij oostenwind onthoofd en Jacobus II bij oostenwind afgezet, maar dat was voor mijn tijd.

Aan bakboord heeft een mislukt politiek experiment waanzinnige hompen beton op het strand gestort, brokken gekte, waaruit getormenteerd metaal naar de einder steekt: resten Atlantikwall bij Kaap Gris-Nez. Nu begint de boot zijn steven naar de overkant te wenden, naar de geruststellende aanblik van de witte klippen, en hoe intenser ik daarnaar kijk, hoe meer Engeland op een grote meringue begint te lijken, opaalkleurig in het septemberzonlicht, dat zich vanachter fantastische wolkenformaties op het kalksteen bij Dover stort.

Ik vaar naar het westen, en dat wekt oeroude gevoelens, datrend van lang voor mijn particuliere bestaan. In mijn passage gaan duizenden passages schuil, om te beginnen die van mijn vader, die kort na de oorlog Engeland ontdekte en daarbij, zodra hij voet aan wal zette, door de eilandbodem werd geëlektriseerd: met grote stelligheid besloot hij dat ons geslacht *hier* vandaan kwam, dat hier de etymologie van onze eigenaardige familienaam gezocht moest worden (Barnard is inderdaad een Engelse verbastering van wat ooit, in de Germaanse wouden, als 'berenhart' moet hebben geklonken). In elk geval was dat ene secondefragment in 1948, zes jaar voor mijn geboorte, de kiemcel van mijn intieme mythe, van het verhaal dat mijn leven draagt. Sinds mijn puberteit vertel ik mezelf dat wij atavistische Engelsen zijn (het woord 'atavistisch' ontdekte ik bij Du Perron, die zichzelf 'een atavistische Fransman' noemde), waarmee ik overigens geen mensen met een bolhoed en een geremd gevoelsleven bedoel: dat zijn Gallische karikaturen, geboren uit onbegrip en afgunst.

Mijn genealogische romance is trouwens minder fantastisch dan zij klinkt, er is een zeventiende-eeuwse schim, een vaandrig uit Durham, die naar de positie van laatste (of eerste) Engelse voor-

vader dingt; en voor de rest is de vraag 'of een en ander in historisch opzicht ook klopt' nogal saai. Veel belangrijker is datgene wat ik niet spelen kan: de ervaring dat er een Engelsheid bestaat die met iets fundamenteels van mijn karakter overeenkomt.

Ondertussen waren er in de eeuw voor mijn vader baardige heren, die op pakketboten voor een gienje naar Dover stoomden en/of zeilden, al dan niet met hun paard aan boord; en zo kun je langs de tijdsbalk helemaal terugfantaseren naar de Kelten, die in hetzelfde Nauw rondploeterden dat vandaag een ferry van de firma P & O draagt. De gevoelens van lang voor mijn eigen leven, die elke overtocht in mij losmaken, zijn primitief en bijgevolg krachtig; ik associeer ze met grote woorden, die ik weer met het werk van Jung in verband breng: Westen, Zonsondergang, Poorten van het Dodenrijk. Maar achter de einder, het einde, die omineuze plek waar de zon stierf, bleek dus opnieuw land te liggen, een hele nieuwe wereld, en de late middeleeuwen die de eerste geruchten daarvan opvingen moeten nogal geschokt zijn geweest. Omdat ik graag deel uitmaak van een groter, enigszins bezielend verband, stemt het me tot cultuurhistorische tevredenheid dat Joy uit Amerika komt.

Achter het schip aan zweven de meeuwen, die mystieke boodschappen over de zee bij zich hebben; de slimste krijst dat hij Nooteboom heeft gelezen. Maar er is ook een gevleugeld citaat van Matthew Arnold bij:

*[...] The cliffs of England stand,
Glimmering and vast, out in the tranquil bay.*

Dat komt uit 'Dover Beach', wat een opdringerig gedicht is, dat me bij iedere overtocht weer vergezelt, woorden die meeuw zijn geworden, de meeuw Matthew: hoeveel gedachten je hem ook voert, hij blijft maar tegen je trommelvlies bezig. En dus ga ik naar binnen, waar Joy naar de zee in het panoramische boegraam zit te kijken.

Christopher en Anna, vanmorgen nog opgewonden dat ze naar Engeland verhuisden, een land waar de mensen hun moeders taal spreken, zitten er met hun rug naartoe en kijken naar een video.

De witte klippen groeien gedurende anderhalf uur. En terwijl ik naar Engeland zit te kijken, besef ik weer eens met hoeveel zaken die perfide rotspartij de wereld heeft opgescheept. De wieg van de moderne westerse maatschappij stond daar; heel dat wetenschappelijk-industrieel-kapitalistisch-democratische complex van ons komt daarvandaan; het Latijn van de moderne wereld wordt daar gesproken: die grandioze, opdringerige taal, die geen tegenspraak duldt, die vreemde woorden inlijft als het Britse Rijk overwonnen volkeren.

Ik tuur naar het havenhoofd van Dover. De ferry lijkt altijd maar net door de smalle opening naar binnen te kunnen, wat het aankomen in mijn contemporaine brein iets freudiaans geeft. Maar ook het schip is vrouwelijk, een *she*, en op de koop toe victoriaans, zodra ik tegen Joy spreek tenminste: ‘What time did we sail again?’

Ik zet mijn horloge een uur terug. Ik snap niet dat iemand met een beetje tijd de Chunnel neemt, die een scheiding in de vorm van een verbinding is. Met die miljoenen tonnen mergel is trouwens een stuk Kanaal ingepolderd tot natuurgebied, zodat de verwezenlijking van een negentiende-eeuwse Franse droom voor een uitbreiding van het Britse grondgebied heeft gezorgd.

In het ruim draai ik mijn raampje open. Teer, zout, antieke scheepsgeuren, de Engelse kade, mijn vader die een kruier zoekt... maar Joy ruikt alleen maar uitlaatgassen. Een matroos in een geel fluorescerend vest ontscheept ons met grote theatergebaren. Een hogedrukgebied verwelkomt ons.

Op het dak van de auto zit de meeuw die Matthew heet.

Het is vreemd te bedenken dat er niet alleen anglofielen bestaan, maar ook continentofielen. Tot die minderheidsgroepering van

Engelsen behoorde Matthew Arnold, een van de interessantste dichters en essayisten uit het tijdperk van Victoria, met wier koningschap zijn leven (1822-1888) grotendeels samenviel. Ik heb zelden zo'n briljante en actuele kritiek van het materialisme gelezen als zijn *A Few Words about the Nineteenth Century*, gepubliceerd in 1882.

Arnold was hier in juni 1851 op huwelijksreis. De verbintenis met Fanny Lucy *née* Wightman was heel geslaagd naar het schijnt, al suggereert haar japon op een foto van rond die tijd dan ook een nogal monsterlijke theepot. 's Avonds staan Matthew en Fanny voor het raam van hun hotelkamer: op het water schommelen zilveren maanschilders, Franse lichtjes fonkelen aan de overkant. Welk hotel, wil een geobsedeerde in mij dan weten, maar dat meldt Nicholas Murray in zijn *A Life of Matthew Arnold* (St. Martin's Press, 1996) helaas niet. Het begin van het gedicht beschrijft in elk geval deze romantische situatie. Maar dan herinnert het raspende geluid van de kiezels in de branding aan de eeuwige notie van verdriet; dan volgen de vragen die een ontwikkelde victoriaan kwellen, dan beginnen de zekerheden van het anglicaanse geloof opeens te wankelen, evenals de zuilen waar het Britse Imperium op rust.

Iedere inch een negentiende-eeuwer, deze Arnold, een classicist, liberaal, bewonderaar van het continentale onderwijs, eigenaar van bakkebaarden die ook toen al een beetje potsierlijk waren. Hij verweet zijn landgenoten hun eilandbewustzijnsvernauwing; in de bladen verscheen dan ook menige spotprent van hem en iedere cartoonist overdreef met wellust die capillaire curiosa. Hij zou drie zoons aan tegenwoordig goed behandelbare ziektes verliezen en toen de derde dood was kon hij niet meer dichten. Ik voel een diepe sympathie voor hem. Hij is zelf een van de zuilen waar Engeland op rust, in een wereld

*Swept with confused alarms of struggle and flight,
Where ignorant armies clash by night.*

Meer dan honderdvijftig jaar nadat die woorden zijn opgeschreven, op 1 september 2005, laat in de middag verlaten wij Dover en rijden over de kustweg verder naar het westen, richting Rye. De hemel begint te gloeien, verkleurend tot rood en purper; de heuvels daaronder worden van een intens groen, dat langzaam naar zwart verglijdt. Terwijl het vasteland de duisternis in wentelt, stellen wij onze zonsondergang nog even uit.

EEN VAGE BUITENLANDER

Vanuit de moerassen nader je Rye, dat op zijn rots ligt te slapen als een hond die even zijn kop optilt: die kop heet St. Mary the Virgin. Zelfs in de nazomer vormt deze brakke vlakte tussen de oude Saksische kustlijn en de zee een rauw landschap, dat om winter vraagt, mistbanken, regenvlagen, neerslachtige overpeinzingen van de soort waarin mijn beroepsgroep uitmunt – Hollandachtig, maar dan zonder de verplichte opgewektheid. In de Middeleeuwen, voor Engelse begrippen nog tamelijk recent dus, stond dit broekland bij vloed onder water: Rye was dan een schiereiland, met de rest van Engeland verbonden door een verhoogde weg. Er ligt een dorp dat Brookland heet.

Je volgt een tijdje de auto waarin de Amerikaanse schrijver Henry James zich rond theetijd naast de chauffeur van een bevriend echtpaar heeft gezet, teneinde hen voorbij Folkestone veilig door deze *salt marshes* te loodsen. We schrijven 1910, *we*, dat meervoud moet op Henry en mij slaan... maar dan raak je hem kwijt, want de romancier heeft helaas niet het minste richtinggevoel. Het is een wonder dat het gezelschap nog op tijd voor de Eerste Wereldoorlog thuis is, want als Winnie de Poeh blijven ze almaar in hun eigen sporen rondraaien, hoewel ze de conische heuvel met de citadel de hele tijd vlak voor hun neus zien.

James woonde in Rye van 1897 tot zijn dood in 1916. Zijn huis, Lamb House geheten, is gebouwd in een stijl die het gendeel van

zijn eigen labyrintisch doorwrochte proza vormt. Georgian heet dat: iedere Engelandminnaar ziet dan direct de intieme wiskunde voor zich waar de achttiende eeuw zo goed in was, met wisteria die zich op de rechthoek van een tuinmuur stort en kamperfoelie die naar de hypotenusa van een fronton tast. *Mottled red brick*, daar is het altijd van gebouwd, gespikkelde baksteen, zorgvuldig gekapt *to make the tapering window heads and laid-in sunk panels in the parapet, which hides the dormer windows*, zoals de ijverige brochure van de National Trust meldt. Ik ken al die afzonderlijke woorden wel, maar ik moet het huis erbij zien om het, welnu, te *zien*.

Gelukkig woon ik om de hoek.

De Schepper van Engeland zij intussen geprezen voor de National Trust, een privévereniging die 250 historische huizen en tuinen (plus 250 000 hectare natuurschoon en 600 mijl kust) bezit en beheert. De gebouwen bevolkt ze met oudere dames die een aparte beschrijving verdienen: gehuld in een lavendelkleurig waas van plattelandsadel, kijken ze je van ergens voor 1939 door hun vlinderbril zo stralend aan, dat je je hand al uitstrekt om de *cuppa* te pakken, die ze ongetwijfeld speciaal voor jou gezet hebben. De Trust fabriceert deze vrouwen in laboratoria die nog door H.G. Wells zijn ontworpen, waar ze volgens een geheim procedé uit vooroorlogse romans worden opgewekt; en ze zijn onveranderlijk geprogrammeerd om van hun museum een behaaglijke huiskamer te maken, als een reusachtige theekop van wedgwood. Ik ben al vele jaren lid van de Trust.

Ik slenter door Lamb House. In een kleine salon met eiken wanden sta ik plotseling voor een kolossaal portret van George I, de eerste vorst van het huis Hannover. Zijn schip strandde in de winter van 1726 een paar mijl verderop; de koning bereikte na een vreselijke tocht door de moerassen ten slotte het nieuwe huis van James Lamb, de burgemeester van Rye, en bracht aldaar de nacht door, wat heel toepasselijk was gezien de naam die hij en zijn opvolgers

(de Georgan II, III en IV) aan de bouwstijl ervan zouden geven. Sprankelend zal de conversatie niet geweest zijn, want George was behalve een rokkenjager en vrouwenmishandelaar ook een nauwelijks gesublimeerde Duitse boerenpummel, die het niet de moeite vond om de taal te leren van het land dat hem door een successiekronkel in de schoot was geworpen. In elk geval sliep hij in het bed van de burgervader, terwijl mevrouw Lamb moest bevallen, wat ze diezelfde nacht ook deed, in een zijkamertje. De sneeuwval had Rye afgesloten en twee dagen later mocht de monarch in St. Mary the Virgin als peetvader van George Lamb komen opdraven.

In verband met de schaamteloosheid waarmee ik hier anekdotes vertel het volgende. In zijn vermaarde *Dictionary* (uit 1755) definieert Doctor Samuel Johnson het woord *anecdote* als ‘something yet unpublished; secret history’, maar in de vierde editie, 1773, voegt hij er een tweede betekenis aan toe: ‘It is now used, after the French, for a biographical incident; a minute passage of private life.’ Het treft me als een ontoevallig toeval, dat juist de Verlichting de moderne notie van anekdote heeft opgeleverd, als een tegengif tegen de abstractie, zo lijkt het.

Over Henry James intussen bestaan de nodige anekdotes, de meeste overgeleverd door literaire vrienden die toentertijd in de omgeving woonden: Joseph Conrad, Stephen Crane, Ford Madox Ford en H.G. Wells. Veel ervan gaan over de omslachtige zinsbouw van James, die hij niet tot zijn romans beperkte, wat tot vreemde situaties leidde bij zijn omgang met minder ingewikkelden van geest.

Wanneer ik weer buiten kom, staat de Buurman in de deur naar zijn tuin. Pet. Sikje. Strikje. Horlogeketting. Het zonlicht wordt bruin. Hij knikt en zegt: ‘Mijn goede man, wat ik voor je onder woorden wilde brengen is dit: ik woon, naar ik meen te mogen zeggen, in het verrukkelijkste huis dat ik mij had kunnen dromen – in deze kleine, oude, met keitjes geplaveide en met rode daken versier-

de stad, bij de top van haar mild-piramidale heuvel en dicht bij haar nobele oude kerk – welker klokgelui zo zoet weerklinkt in mijn rood-ommuurde tuin. Wat dunkt jou, mijn beste kerel?’

* * *

De krant uit België verlustigt zich in gemengde berichten die de *idées reçues* over Engeland bevestigen, maar dan niet op het niveau van Flaubert. Gewoonlijk gaan ze over seks, de klassenmaatschappij of een combinatie van beide. Genre: ‘De twintigjarige Jonathan Spencer is vanaf zijn tiende dagelijks op een potlood gespietst; volgens zijn opvoeders was dat noodzakelijk voor de ontwikkeling van een anaal-retentieve karakterstructuur. Dit gebeurde op een exclusieve kostschool, die zijn ouders 20 000 pond per jaar kostte...’ Van de versteende clichés over Engeland kun je een heel Stonehenge bouwen.

Deze keer luidt het nieuws dat meisjes van de gemengde Broadstone Middle School in Poole binnenkort niet meer in een rokje naar school mogen komen. Het bestuur is bang dat het maken van radslagen tijdens het speelkwartier of energieke toneellessen in die kledij de eerbaarheid van de meisjes in het gedrang kan brengen.

Christopher en Anna gaan naar school in een pantalon, respectievelijk jurk van grijs flanel, een geel poloshirt en een groene trui met daarop geborduurd een middeleeuws scheepje: het schoolembleem. Het geheel doet prehistorisch aan, of liever gezegd juist erg historisch. Kledingdiscussies bij het ochtendgrauwen behoren tot het verleden.

Maar vandaag spelen ze in een ander toneelstuk: over evacués uit Londen, die tijdens de blitzkrieg op de trein worden gezet; ze dragen slobberkousen, een naamloos jasje, een gebreide trui – het was niet simpel deze garderobe bij elkaar te brengen, in hun generatie zijn afdankertjes wegsnijtertjes. Gelukkig is dat grijze flanel

van broek en jurk ook in 1940 bruikbaar. Om hun nek hangt een stuk karton: hun eindbestemming is BARRY, WALES.

In High Street, waar de etalage van boekhandel Chapter and Verse suggestief naar me glimlacht, komen we de kleine blonde Migla tegen, die net door haar vader wordt afgezet. Hij heeft het vreselijk druk. Ik beloof haar straks naar huis te brengen. Ze draagt gewoon haar uniform: haar ouders, Litouwers, hebben de opdracht misschien niet goed begrepen. Samen wandelen we verder. Migla Paabo kan nog niet lezen. Christopher en Anna lezen Roald Dahl. Staatsscholen plegen achterstand te negeren en voorsprong te stimuleren; het systeem is dat van de meritocratie, de heerschappij van de verdienste (voor zover iemands hersens en milieu natuurlijk een verdienste zijn).

Zelf ben ik vandaag vrijwilliger in hun tweede klas. Ik help Mrs Eldridge, een verdwaalde edwardiaanse gouvernante, die vaag op een paard lijkt en haar heeft in de kleur rood die het Engels ‘gember’ noemt. Alle kinderen krijgen een fotokopie van een reislabel uit de oorlog, dat ze bij aankomst met een kort bericht aan hun ouders moeten terugsturen. Aan Mr Barnard, 6 Long Street, London, schrijft mijn zoon: *It's fun here in the country with my host family!* Ik vraag me af of dat alleen maar taal voor hem is, of dat hij ook werkelijk een gastgezin voor zich ziet.

Dan verschijnt er een heer uit een roman van Graham Greene, met het soort handschoenen waar je onmiddellijk ‘kalfsleder’ bij denkt, die zich voorstelt als Mr Chip en de hele klas meeneemt naar de refter. Twee oorlogsuren lang schetst hij het leven van een geëvacueerd kind. Hij legt uit hoe je een brandbom herkent, brengt een sirene met een zwengel aan het gillen en demonstreert met behulp van een pop een gasmasker voor baby's ('en niet vergeten, je moet de blaasbalg permanent gebruiken, anders stikt de baby'). De kinderen spelen met speelgoed van toen. Ze schuilen in een echte eengezinschuilplaats, golfplaat van staal, zoals die in veel tuinen stond;

binnen hangen posters die het beter weten: *Hitler stuurt geen waarschuwing, draag altijd uw gasmasker bij u* en, onvertaalbaar, *Be like dad, keep mum* – ik voel een infantiele opluchting dat ik die woordspeling begrijp. Dan schraapt het diepste van een luidspreker onverhoeds de rokerige bas van Churchill bij elkaar, die onmiddellijk dezelfde emoties als het Wilhelmus wekt, haaks op mijn verstand: vaderland, volk, opoffering, heldendom, oorlog, voetbal...

‘Now don’t forget your thankyou’s and your pleases, children,’ zegt Mrs Eldridge; en reeds zingt de klas: ‘Thank you, Mr Chip! Thank you, Mr Barnard!’

Later schiet er een soort fysieke sensatie door me heen, die mijn schrijftafel nodig heeft om een gedachte te worden, de schrijftafel waarachter ik me aan het formuleren van Engeland wijd – dat ik het heerlijk vind om kinderen te hebben in zoiets fouts als een schooluniform, die geschiedenisles krijgen en opgroeien te midden van een volk dat niet uit collectieve historische frustraties is gekweekt; ja, die nu al half en half behoren tot dat slag van de hele dag door zich verontschuldigende en bedankende Britten.

Dat hoogblonde Baltische kind, intussen, woont op een boerderij in een naburig dorp. Een kronkelende landweg, met een verdwijnpunt dat een zwerver behoeft, brengt ons erheen. Migla pakt de hand van Anna en leidt ons gibelend door een loods vol houten kratten. Daarachter hurken vijf caravans bij elkaar in een uitgestrekte, idyllische appelboomgaard, die door het late zonlicht smaakvol wordt verguld. Ze draait om haar as en zegt vijf keer snel de naam van haar land. In mijn hoofd steekt een elektrische storm op, die associaties schakelt: Churchill – IJzeren Gordijn – 1989 – economische vluchtelingen... Dan komt moeder Paabo in het Litouws op me af.

* * *